

ΓΥΝΑΙΚΑ ΚΑΙ 1821

Συνήθως στην εθνική μας επέτειο για το 1821, και όχι μόνο, εξαίρονται οι αγώνες και οι προσωπικότητες ηρωικών ανδρών στην υπόθεση της Ελευθερίας. Εύλογα όμως τίθεται το ερώτημα όσον αφορά τις γυναίκες. Η γυναίκα απουσίαζε από τον Αγώνα αυτό; Ποια η θέση της και ποιος ο ρόλος της σ' αυτόν; Ήταν απλός επίκουρος του άνδρα και παρασκηνιακός συντελεστής ή έδρασε ενεργά στο προσκήνιο της ιστορίας με αυτοπεποίθηση και προσωπική εθνική υπερηφάνεια, ως πρωτοπόρος με το παράδειγμά της;

Δυστυχώς, στις περισσότερες προσωπικές μαρτυρίες και στην ιστοριογραφία του 19ου αιώνα οι αναφορές στον ρόλο των γυναικών είναι περιορισμένες. Οι πληροφορίες που διατίθενται για τη θέση των Ελληνίδων στην Τουρκοκρατία προέρχονται κυρίως από τις αναφορές των περιηγητών, καθώς επίσης και από τα δημοτικά τραγούδια, πολλά από τα οποία αναφέρονται στην πολεμική δράση και τις ηρωικές πράξεις γυναικών.

Οι αναφορές αυτές των περιηγητών της Τουρκοκρατούμενης Ελλάδας από το 16ο ως το 19ο αιώνα περιέχουν πληροφορίες για τον τρόπο ζωής, τα έθιμα, τις ενασχολήσεις, την εκπαίδευση, την κοινωνική, αλλά και στρατιωτική προσφορά των γυναικών. Αν και, όπως αναφέρεται, η εκπαίδευση των γυναικών ήταν σχεδόν ανύπαρκτη, υπήρχαν μορφωμένες γυναίκες, όπως η μητέρα του Αλεξάνδρου Μαυροκορδάτου Ρωζάνη, που θεωρούνταν μια από τις πιο μορφωμένες γυναίκες της εποχής της. Πολλές από τις γυναίκες αυτές, κυρίως οι φαναριώτισσες, δώριζαν χρήματα σε μορφωτικά ιδρύματα όπως η Μαρία Σούτσου, σύζυγος του λογοθέτη Δράκου Σούτσου, και η Ελένη Σούτσου, σύζυγος του Δημήτριου Σούτσου, που έδωσαν χρήματα για την Πατριαρχική Σχολή, ή για την προετοιμασία του αγώνα όπως η Ελισάβετ Υψηλάντη, η μητέρα των Υψηλάντηδων, που αποκαλούνταν «Πρωτομάνα των Φιλικών» [...] που έρχεται πρώτη να χρηματοδοτήσει τον αγώνα που προετοιμάζεται. Η ηθική και υλική συμβολή της Υψηλάνταινας είναι τόση, που ο Αλέξανδρος (Υψηλάντης) συγκινημένος λέει στους άλλους εταίρους: «-Γράψτε στο τέλος της διακήρυξης «φιλή το χέρι της μητρός μου». Γυναίκες που επιχορηγούσαν μεταφράσεις και εκδόσεις λογοτεχνικών και άλλων βιβλίων όπως η Ελένη, σύζυγος Μανώλη Ζάβρα, από τη Θεσσαλονίκη επιχορήγησε την επανέκδοση της μετάφρασης του βιβλίου «Του νέου Ρομπινσόν συμβάντα», που τυπώθηκε στη Βιέννη το 1819. Πολλές ήταν, επίσης, και οι μορφωμένες γυναίκες που μετέφρασαν ή έγραψαν οι ίδιες λογοτεχνικά έργα. Θα πρέπει επίσης να τονίσουμε την περίπτωση της πρώτης πραγματικής λογίας που έχει να μνημονεύσει η ιστορία των γραμμάτων μας, σύμφωνα με τον Κ.Θ. Δημαρά, της Ευανθίας Καϊρή. Η πρώτη γυναίκα εκπρόσωπος του γυναικείου φύλου στην ελληνική λογοτεχνία, που μέσα από την πολυπραγμοσύνη της και τη φιλοπερίεργη διάθεσή της εξέφρασε το κύριο αίτημα των αρχών του Διαφωτισμού, την κατάκτηση της γνώσης

Λίγες ήταν οι γυναίκες που μούνταν, και μόνο στον κατώτερο βαθμό, στη Φιλική Εταιρεία, όπως η Μπουμπουλίνα ή χρησιμοποιούνταν σε ορισμένες αποστολές. Ανάμεσα σε αυτές ήταν η Μαριγώ Ζαφειροπούλου, που χρησιμοποιήθηκε για μεταφορά πολύτιμων εγγράφων, και η Φαναριώτισσα Ευφροσύνη Νέγρη, που, όπως έγραψε η συγγραφέας Καλιρρόη

Παρρέν, «ειργάσθη, προς διάδοσιν των κυοφορούμενων τότε φιλελευθέρων ιδεών» και το σπίτι της «αποτελεί το κέντρον των μυστικών συναθροίσεων των μεμυημένων ομογενών».

Στην κατηγορία των γυναικείων ηγετικών μορφών θα πρέπει να διακρίνουμε τις καπετάνισσες, αυτές που έπαιζαν ηγετικό και καθοδηγητικό ρόλο και τις άλλες αγωνίστριες που ακολούθησαν και που η συμβολή τους υπήρξε εξίσου σημαντική και καθοριστική για την έκβαση του Αγώνα, παρόλο που δεν είχαν τη βαρύτητα της χαρισματικής παρουσίας των άλλων. Ενδεικτικά θα αναφέρουμε ως πρώτες καπετάνισσες, τη Δέσπω και τη Μόσχω και άλλες ηρωίδες, που μαζί με τους άνδρες του Σουλίου, κατέστησαν πρότυπα για τους υπόλοιπους Έλληνες. Η Μόσχω Τζαβέλα, (γυναίκα του αρχηγού των Σουλιωτών Λάμπρου Τζαβέλα), που όταν σκοτώθηκε ο άντρας της πήρε τη θέση του στη Δημογεροντία των Σουλιωτών και έλαβε μέρος με επιτυχία σε πολλές μάχες κατά των Τουρκαλβανών. Η Δέσπω (σύζυγος του οπλαρχηγού Γεωργάκη Μπότση, που έγινε αρχηγός της οικογένειας μετά τον θάνατό του), για να σώσει τα δέκα μέλη της, θυγατέρες, νύφες, εγγόνια, από τους Τουρκαλβανούς, κλείστηκε στον Πύργο του Δημουλά, ανάμεσα στην Άρτα και στην Πρέβεζα. Ο αγώνας ήταν άνισος και όταν κατάλαβε ότι θα πιαστούν, με τη συγκατάθεση όλων, έβαλε φωτιά στη μπαρούτη και κήκκαν όλοι οι Έλληνες και πολλοί Τουρκαλβανοί. Ήταν η ημέρα των Χριστουγέννων του 1803. Εδώ και η Λένα Μπότσαρη, που έκλεισε με 200 γυναίκες στα Τζουμέρκα του Σέλτσου, την τελευταία πράξη του δράματος του Ζαλόγγου. Θα πρέπει ν' αναφέρουμε επίσης την Γαλαξιδιώτισσα Αλεφάντω, την Παπαδιά Κουρκουμέλη και την ηρωική Βασιλική Τζαβέλλα (γυναίκα του Κίτσου Τζαβέλλα) στο Μεσολόγγι που πολέμησαν ανδρεία.

Λιγότερο ίσως γνωστή στέκει η Θαλασσομάχος ηρωίδα, η Δόμνα Βισβίζη από τη Θράκη. Αφοσιωμένη στη Μεγάλη Ιδέα της Φιλικής Εταιρείας, στην οποία μυήθηκε, μόνη, μητέρα τεσσάρων παιδιών, η Δόμνα έγινε καπετάνισσα και πολέμησε ηρωικά, ενώ ο Οδ. Ανδρούτσος «πιστοποιούσε με έγγραφό του ότι η Δόμνα Βισβίζη τον Μάη του 1822 έσωσε αυτόν και τους άντρες του προμηθεύοντας τρόφιμα και πολεμοφόδια, που χωρίς αυτά ο στρατός του θα είχε διαλυθεί.»

Οι Κρητικές επίσης δεν υστέρησαν στη μεγάλη συμβολή για την επιτυχία του Αγώνα, ως μη ξεχάσουμε την ηρωική καπετάνισσα Χαρίκλεια Δασκαλάκη που ανδραγάθησε στο Αρκάδι και ήταν η ψυχή της άμυνάς του.

Η ηρωίδα Μανιάτισσα Κωνσταντία Ζαχαριά που επί κεφαλής 250 παλικαριών και λίγων γυναικών αγωνίστηκε γενναία και απέκρουσε τον εχθρό. Ήταν η πρώτη που ύψωσε στη Σπάρτη τη σημαία της επανάστασης και έδωσε το σύνθημα. Η Σπαρτιάτισσα Σάββαινα, στο Βαλτέτσι που πολεμά πλάι στον Κυριακούλη Μαυρομιχάλη και τους άλλους οπλαρχηγούς.

Η Ζαμπέτα Κολοκοτρώνη, η πρωτοκαπετάνισσα και μάνα του Θεόδωρου, που είναι επίσης μεγάλη ηρωίδα. Παίρνει μέρος σε μάχες, εμψυχώνει άνδρες και γυναίκες και παρακινεί τα παιδιά της στον αγώνα. Η Φωτεινή Κολοκοτρώνη, κόρη του Φώτη Τζαβέλα και σύζυγος του Θεόδωρου Κολοκοτρώνη, η οποία διακρινόταν για την κρίση της και αναφέρεται ότι διετέλεσε και σύμβουλος της βασίλισσας. Η Ρουμελιώτισσα Ασήμω Γκούρα που διέπρεψε και αναδείχθηκε ηρωίδα στη μεγάλη πολιορκία της Ακρόπολης της Αθήνας (1826-27), ως γυναίκα του Φρούραρχου Γκούρα.

Οι γυναίκες πολέμησαν, αιχμαλωτίστηκαν, βασανίστηκαν και θυσιάστηκαν στον αγώνα για την απελευθέρωση και στη νησιώτικη Ελλάδα, στις σφαγές της Χίου, στην καταστροφή της Κάσου, των Ψαρών, στη λεηλασία της Εύβοιας, συχνά προάγοντας την ανδρεία πάνω από το συναίσθημα, ακόμη και αν αυτό αφορούσε στη μητρότητα ή τη συζυγική αφοσίωση, όπως η Δέσποινα Κανάρη, σύζυγος του ναυάρχου Κανάρη και η Αγγελική Τσάκαλη, «που χώρισε τον άντρα της, Ν. Παπαδημητράκη, γιατί στην εκστρατεία της Χίου, φοβήθηκε και το 'σκασε από το πυρπολικό του Κανάρη».

Πολλές λοιπόν οι περιπτώσεις ηρωίδων γυναικών που πολέμησαν με αυταπάρνηση για την πατρίδα, παρότι σε βάθος χρόνου κυριάρχησαν οι μορφές της επιβλητικής

Λασκαρίνας Πινότση, γνωστή ως Μπουμπουλίνα, και της γοητευτικής, πολυτάλαντης Μαντώ Μαυρογένους. Από τη μια μεριά [Μπουμπουλίνα] το θάρρος, σπάνιο σε γυναίκες, που συνοδεύεται όμως από τη βουλιμία για το κέρδος... Κι από την άλλη [Μαντώ] η φιλοπατρία σε όλη της την καθαρότητα, χωρίς ίχνος ιδιοτέλειας, η απόλυτη αυτοθυσία, η πιο συγκινητική απρονοησία για το προσωπικό μέλλον.

Η Μπουμπουλίνα, πρώτη ανάμεσα στις ηρωίδες της Θάλασσας! Το όνομά της συμβολίζει ό,τι γενναίο έχει να επιδείξει η ιστορία της γυναίκας. Η παρουσία της πλανιέται στην πολιορκία του Ναυπλίου και της Τριπολιτσάς, στο Άργος, στη Μονεμβασιά. Στα ελληνικά στρατόπεδα ξεσηκώνει τον ενθουσιασμό των αγωνιστών, εμπυχώνει, πολεμά στο πλευρό του Κολοκοτρώνη, έφιππη και αρματωμένη ή όρθια πάνω στον «Αγαμέμνονα», το πρώτο πολεμικό σκάφος της Ελλάδας με τους Σπετσιώτες της.

Η Μαντώ Μαυρογένους, η ηρωίδα της Μυκόνου, πολέμησε και ανδραγάθησε στο νησί της. Πολέμησε επίσης στην Εύβοια, στο Πήλιο και στη Φωκίδα. Είχε το βαθμό του Αντιστράτηγου, αξιοσημείωτη διάκριση για την εποχή εκείνη. Η ευγένεια, η ανιδιοτέλεια και τα πατριωτικά της Μαντώ αισθήματα σε συνδυασμό με τη μόρφωση, την καλλιέργεια, τη χάρη και την ομορφιά της προκαλούσαν αισθήματα ειλικρινούς θαυμασμού.

Τέλος ας κάνουμε μια ιδιαίτερη αναφορά στην δική μας γυναίκα στην Κυρά -Φροσύνη για την οποία διατάχτηκε από τον Αλή Πασά η θανάτωσή της διά πνιγμού μαζί με άλλες δεκάξι γυναίκες στη λίμνη των Ιωαννίνων στις 10 Ιανουαρίου 1801. Έχουν διατυπωθεί διάφορες εκδοχές, άλλες μυθοπλαστικές και άλλες με ψήγματα αλήθειας, ενώ με το πέρασμα του χρόνου τα πραγματικά περιστατικά παραμορφώθηκαν για συναισθηματικούς και εθνικοπατριωτικούς λόγους. Αυτό που μαθαίνουμε από νεότερες έρευνες είναι ότι, ο γιατρός και φίλος του Ρήγα Φεραίου, Κυρίτσης Καραγιάννης (που αναφέρεται ότι ήταν και συγγενής της κυρά Φροσύνη), μετά τη σύλληψη και τον μαρτυρικό θάνατο του Ρήγα, καταφεύγει στα Γιάννενα όπου γίνεται ο ιδιαίτερος γιατρός του Αλή πασά. Συναναστρέφεται όμως και με την κυρά Φροσύνη. Εκείνος, στα τέλη του 1800, σκοτώνεται και τα υπάρχοντά του, μαζί και η αλληλογραφία του, περιήλθαν στα χέρια του Αλή πασά. Φαίνεται πως σε αυτή την αλληλογραφία υπήρχαν ενοχοποιητικά στοιχεία και για ανάμειξη της κυρά Φροσύνης στην επαναστατική κίνηση του Ρήγα. Το τραγικό τέλος της τραγουδήθηκε σε δημοτικά τραγούδια αλλά έγινε και όπερα, μυθιστόρημα και ταινία.

Η γυναίκα του 1821 δείχνει απaráμιλλο σθένος και γενναιότητα. Μοιράζεται τους κινδύνους του πολέμου με θάρρος και παλικαριά, ορμά με δρεπάνια του θερισμού, με πέτρες, με ξύλα, με δόντια και νύχια επιτίθεται στους στρατιώτες του Ιμπραήμ, παρέχει κρίσιμες πληροφορίες για τις κινήσεις του εχθρού. Οφείλουμε ξεχωριστή μνεία, στις γυναίκες θύματα του πολέμου, χριστιανές και Οθωμανές. Θύματα του πολέμου, των μαζικών αιχμαλωσιών, στη Χίο, στην Κάσο, στα Ψαρά, στην Αθήνα με αποκορύφωμα στην εκστρατεία του Ιμπραήμ στην Πελοπόννησο, όπου χιλιάδες γυναίκες βιάστηκαν, εξαθλιώθηκαν, ξεριζώθηκαν από τον τόπο τους και πουλήθηκαν ως δούλες στα σκλαβοπάζαρα της Ανατολής.

Δεν είναι τυχαίο ότι ο εθνικός μας ποιητής απευθυνόμενος στην ψυχή του εκφράστηκε με τους παρακάτω στίχους για τη γυναίκα :

Ψυχή μεγάλη και γλυκιά, μετά χαράς στο λέω θαυμάζω τις γυναίκες μας και στ' όνομά τους μνέω. Ήσυχες για τη γνώμη τους μα όχι για τη Μοίρα και μες στην τρίσβαθη ψυχή ο πόνος τους πλημμύρα. Μητέρα, μεγαλόψυχη στον πόνο και στη δόξα, δόξα να 'χ' η μαύρη πέτρα σου και το ξερό χορτάρι.

Βιβλιογραφία

1. Β. Λάζου, *Γυναίκες και επανάσταση*

2. Σ. Αλιμπέρτη, «Αι ηρωίδες της Ελληνικής Επανάστασης», Αθήνα, 1931

3. Περαιβός, *Ιστορία Σουλίου και Πάργας*

4. Β. Ψιμούλη, *Σούλι και Σουλιώτες*, Αθήνα 2005

Απόσπασμα από πρότζεκ στο πλαίσιο της δράσης «Γυναίκες στην Επανάσταση του 1821» που εκπονήθηκε από τα τμήματα Α1-Β1 κατά τη διάρκεια του σχολικού έτους 2021-2022.